

A PIARISTA SZELLEM

HÁROMSZÁZ ÉVE, hogy Podolinban megkezdték működésüket a magyar piaristák. Háromszáz év túlon túl elegendő ahhoz, hogy egy szerzetesi közösségben hagyomány, szellemi örökség, a lelkiélet, a magatartás jellegzetessége kialakuljon.

Vájjon van-e piarista szellem? Bizonyára van, mert van piarista rend. Tudják ezt a világi emberek is, mert ahol több tanítórend működik együtt, gondolkoznak, melyiknek az iskolájába írássák be gyermeküket. Vagy ha nem gondolkoznak, akkor sem véletlenül bízzák erre vagy arra gyermekük nevelését. Ami őket tudat alatt az iskola megválasztásában befolyásolja, az az iskola szelleme. Még abban az esetben is, ha a szülői kritika egyszerűen csak „szigorúbb“ vagy „enyhébb“ iskoláról beszél.

A szerzetesi szellem forrásait az alapító körül kell keresnünk. Kalazanci Szent Józsefet a felebaráti szeretet tette tanítónak. Megszánta a külvárosokban kallódó, gondozatlan gyermekeket. De csupán nevelésükről és tanítatásukról akart gondoskodni intézményesen. Szerzetalapításra sokáig nem gondolt és ezt mindenképpen kerülni akarta. Csak akkor vállalta egy külön tanítórend alapítását, mikor többszörös próbálkozás meggyőzte arról, hogy a meglevő szerzetek ezt a munkát, mint ráadást, nem vállalhatják.

Ez a tartózkodása, szerénysége és igénytelensége az egész rendalapításra ráütötte a pecsétet. Bár a bíborosok között számos jóakarója van, nem keres nagynevű iskolaalapítókat, donátorokat, hanem csak kis szobácskát bérel, mert a szegények tanítójának elég, ha csak a lényegét tartja szem előtt. Egyszerű környezetben, egyszerű felszerelésekkel is lehet tisztességes nevelést adni és komoly szellemi munkát végezni. Később sem tér el ettől az elvétől. A szerzet anyaháza igénytelen épület és temploma, a S. Pantaleone, Róma legszerényebb templomai közé tartozik. Se tornya, se kupolája, szerény homlokzata is alig üt el a környezettől. Kalazancius a tanításra máshol is bérelt helyiségeket; az ember mégis alig tudja elképzelni, hogyan folyt ebben a szegényes és szűkös környezetben 1000—1500 gyermek tanítása, akik közé tehetősebb szülők gyermekei is bekívánczoltak.

Az igénytelenség szelleme másként is anyajegyvé vált a szerzetnek. Szerzetét is „Ordo Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum“-nak nevezi el és ebben a szellemben szerkeszti meg a rend szabályait is, a konstitúciókat.

Az alapítás körülményei csakhamar sorsszerű szimbólummá válnak és kísérik a terjeszkedő rendet egész Közép- és Dél-Európában mind a mai napig. A piaristákat sehol sem várja pompásan megépített kolostor nagyszerű templommal és dúsan felszerelt iskola. Néhány szoba, elhagyott katonakórház a magva a legtöbb piarista kollégiumnak, ahol sorban megismétlődnek a rendalapítás nehézségei. S ha később építenek is tetszetős rendházat, azt inkább azért teszik, mert az ő házuknak is bele kell illeszkednie a városképbe. De lépünk be egy piarista rendházba, annyi kényelmetlenséget találunk benne még a huszadik században is, mintha az építész a konstitúciókat olvasgatta volna tervezés közben és a maga módján, akart volna érvényt szerezni a kalazanciusi mondásnak: „Non est pauper, qui paupertatis incommoda non sentit!“ (Nem szegény, ki a szegénység kényelmetlenségét nem érzi.) Némelyik kollégiumra ma is el lehet mondani, hogy a piarista palotában tanít és odában lakik.

Mindez jellegzetes és szerepe van a piarista lelkeség alakításában. A piarista szellemmel azonban akkor jutunk legközvetlenebb érintkezésbe, ha az iskola felé fordítjuk figyelmünket. Hiszen a rend tanítórendnek született és szelleme az iskola világában alakult ki. Konstitúcióiban is a tanítás szellemének változatlanul érvényes regulái vannak megfogalmazva. A módszer, az anyag változhat, de ami benne „piaristicum“, azt semmiféle „tanterv és utasítások“ hatályon kívül nem helyezhetik.

Kalazanci Szent József az evangélium szellemében írta meg rendjének szabályait. „Coepit facere et docere“ — ezt olvasta a tanító Krisztusról és nem tette hozzá azt is, hogy „scribere“. Ezért vált elvvé a piarista iskola táján, hogy a „nevelést nem írni, hanem csinálni kell“. Azonnal cselekvő iskolának indult.

A piaristák nem is igyekeztek sohasem jeleskedni az elméleti pedagógiában, de mindig tudták, hogy az iskolában mit és hogyan kell csinálni. A készen kapott elméleti kereteket ki tudták tölteni szellemmel és a paragrafusokat csak annyira értékelték, hogy ne ölje meg a szellemet. Legnagyobbak mindig akkor voltak, mikor a rendszabályok nem kötötték meg a kezüket: az alapításkor, a XVIII. században és a századfordulón.

Mondják, hogy a piaristák a reális oktatás úttörői. Csakugyan Kalazanci Szent József a mennyiségtant az elemiben is, a gimnáziumban is alaposabban taníttatja, mint korának iskolái teszik. Galilei mellé egy piaristát küld munkatársnak. Minálunk az első léggömb piarista kezek műve. Első fizikai szertáraiknak csodájára járnak, a kísérleteknek pedig a magisztrátus tagjai is állandó vendégei. A matematika magyar nyelvét piarista

teremti meg. Newton tételeit a piarista iskolákban tanítják először. Piarista tervezi az első klasszicizáló templomot is, a váci székesegyházat. Az első hazai kereskedelmi iskolát egy piarista gondolja el és piaristák nyitják meg. Mindez azt mutatja, hogy szellemük friss, gyakorlati, korszerű, kezdeményező, élen haladó és nem vár indítást a hatalomtól vagy másoktól.

Sőt, akkor a legegényesebb, ha rábizzák a nevelés kérdéseit. Ellen-ségei sohasem azért támadják, mert nem törődik a tanítás kérdéseivel, hanem azért, mert sokat törődik, mert különbet ad, mint ők.

Mindez már szellemet jelent és mond valamit azoknak, akik a hazai iskola múltjában tájékozottak. Másoknak talán többet jelent az, hogy a piaristák, alighogy meggyökereznek hazai földben, iskoláik a magyar szellem melegágyává válnak. A tantárgyakat egymásután magyarul kezdik tanítani, iskolai drámájuk magyar nyelvű és a magyar nyelvű tanítás mellett kitanának akkor is, mikor ezért zaklatás vagy börtön jár.

Még többet értünk meg a piarista szellemből, ha iskolai munkájuk néhány mozzanatát közelebbről vizsgáljuk.

Kalazanci Szent József iskolájában a főtantárgy a hittan volt. Űgyis mint tantárgy, úgyis mint a nevelés alapja. Hittannal kezdődött a napi munka, de szinte minden órára jutott belőle legalább imádság vagy szentség-látogatás formájában. Ezt ő megtehetette, hiszen ő maga állapította meg, hogy mit, mikor és milyen mértékben tanítson. Neki legfontosabb a lélek-nevelés volt. Azt akarta, hogy tanítványai a pietást, a jámborságot egész életükre megszerezzék.

Ma a helyzet más, de a szellem ugyanaz. Saját piarista imakönyvéből imádkozik a piarista diák és piarista szerző hittankönyvét tanulja. Imakönyve nem „diákimakönyv“, hanem egész életre szóló vademecum, melyből nem tud sohasem kinőni, csak hozzá tud komolyodni. Hiszen ez a könyv a Miatyánk szellemében íródott, melyben kifejeződik a gyermek áhítata is, de igazán imádkozni csak a férfi tudja. Hittankönyvei pedig nemcsak vallásos érzelmi hangolást adnak neki, hanem erősen „tankönyvek“ is és olyan katolikus öntudatot fejlesztenek ki benne, melynek alapja a hittudomány.

Irodalomtanításában Kölcsey elvével azonosítja magát a piarista iskola: „Ne könnyen végy kezedbe oly művet, mely a zseni lángjegyét homlokán pern hordja; a nagy író művét pedig mély figyelemmel tanuld keresztül“. Ennek az irodalomszemléletnek írotípusai: Pázmány, Zrínyi, Kölcsey, Vörösmarty, Széchenyi, Arany, Prohászka. ők jelentik a mértéket, de egykönnyen nem vet el senkit sem a piarista iskola. S ha újak jelentkez-nek, nem indul a közhangulat után, hanem értékük szerint mérlegeli.

Hazafias nevelésének alapja a szentistváni hagyományok öntudatosí-tása. Ezt a nevelési elvet nem a Szent István-jubileum fedezte fel számukra, mert ennek a nevelésnek időben távolabb álló forrásai mindig is azok voltak, akik ezeket a hagyományokat fordították a maguk korának nyelvére: Zrínyi, Kölcsey, Széchenyi. Mi sem áll ettől a hazafias neveléstől távolabb, mint az íróasztal mellett készült szólamok hangoztatása és a szűk látókörű magyar-kodás prófétáinak követése. Kevés szóval és kevés külsőséggel történik.

És milyen már most a piaristák szorosabb értelemben vett nevelése? Kissé hűvös világnak szokták mondani a tanítványok a piarista iskolát. Benne már az élet szellői lengedeznek a gyermek körül. Bizonyos, hogy nem üvegház, mely a széltől is óv. A gyermek ott is csak gyermek, de a piarista iskola nem kezeli a fejlődő embert egészen másként, mint majd az élet fogja kezelni. Kissé rövidre fogja a gyeplőt, mert nem akar kelle-metlen megfélemlésekre és kiábrándulásokra nevelni. Nem nyomja el a gyermeki kedélyt, de azt sem titkolja, hogy már a gyermektől is komoly

munkát kíván. Tud játszva tanítani, de a tanulást nem téveszti össze a játékkal. Ezért az ifjúságtól ma is mer „követelni“ és „szigorúan“ osztályozni. Tulajdonképpen csak reális eredményre törekszik. A piarista bizonyítványok értékét az egyetemek és főiskolák igazolják.

A piarista nevelés egy kissé már a férfit látja a gyermekben, de azt semmiképp sem akarja, hogy a férfivá serdült emberből kihadjon a gyermek. Ezért talált rá szerencsés ösztönnel gyorsan a cserkészetre, mely a játszó gyermek és a cselekvő férfi szerencsés együttélését biztosítja a serdülő gyermekben, sőt ennek a két örök emberi magatartásnak együttlétét biztosítja egy egész életre. A piarista iskola nemcsak a reális tárgyú oktatásnak, hanem a reális látású nevelésnek is mestere.

Íme a piarista iskolák szellemi élete. Így elmondva, szinte merő dicséretnek tetszik és boldog lehet az a nemzedék, mely ilyen nevelésen keresztül haladva kerül az életbe. Mi az oka mégis annak, hogy a piarista iskolának ma mégsem híve mindenki s időnkint halljuk a vádat, hogy nem eléggé „modem“, nem eléggé „korszerű“?

A piarista iskola ezegyszer egy kissé csakugyan „lemaradt“ volna a kortól? Lehetséges. És ha lemaradt, ezt tudatosan tette. Kitarzott hagyományai mellett, melyek nem mindenben „modemek“. Nem titok, hogy az utolsó tizenöt esztendő pedagógiai divatjait bíráló szemmel nézi és lassabban tud belőlük befogadni, mint azok, akik később kezdték a tanítást vagy csak a minap kapcsolódtak bele. Háromszázötvenéves elvektől nehéz elszakadni!

A mai pedagógiai irányzatokat egy kissé a szemre-dolgozás, a megrendezés jellemzi. A bemutató előadások, a sok ellenőrző látogatás, a versenyszellem mindenképpen zavarja azt a tanítói munkát, mely természeténél fogva bizalmas, meghitt, intim, közvetlen, nem idegen vizsgáló szem előtt folyó, akár a gyöngy fejlődése és szent dolog, mint a születés, az életadás.

Kalazancius valamikor a színházat sem tűrte az iskola falai között. A színházat a piarista iskola később falai közé engedte ugyan, de azt ma is vallja, hogy az iskola nem színház. Ezért ha a piarista iskola az újabb pedagógia gyakorlatát nem is utasíthatja vissza, szeretné fönntartani továbbra is a tanítás bizalmas, meghitt jellegét és a mindent megrendező pedagógizálás helyett az iskolai munka becsületességét tartja a fontosabbnak. A tapasztalatok alapján a bemutató mintatanítással szemben óvatos, a versenyek eredményeiben pedig nem látja a tanítói munka mértékét. Szerinte az örökös konferenciázás senkit sem tesz jobb pedagógussá és kevesebb szükségessé belőle, mint amennyi ma a tanári karokban és a tanáregyesületekben folyik. A pedagógiai gyűlések örökös előadói és hozzászólói gyakran a legkevésbé sem rokonszenves és eredményes tanárok. Hiányzik belőlük a bölcsesség, ami pedig a tudománynál, oklevélnél, módszernél is előbbre való. A sokféle és egymásnak ellentmondó tanács és eligazítás pedig csak zavart kelt.

A piarista hagyomány szerint a lényeg a fontos: az iskola a szellem munkálóhelye és legnagyobb kincse a tanári kar. Laboratóriumok, filmezés, „munkáltatás“, orvosi rendelők, egyesületi helyiségek még nem teszik „jól felszereltté“ az iskolát, ha nincs, aki ott a szellemet képviselje. Sőt ezek a vívmányok, melyekre oly büszke a mai pedagógia, a szellem ellenségeivé is válhatnak, mert kísértenek, hogy a tanár felmentse magát a gondolkodás alól. Mert a gondolkodás nehezebb, mint a legbravúrosabb kísérlet. Bűvészműtávkönyveken nem tanulunk meg gondolkodni. Ezt a piarista iskola a koráramlattal szembe fordulva, néha túlságosan is hangsúlyozza.

Sajnos, maguk az iskolalátogatók is koruk gyermekei és iskolalátogatás címén néha csak a fölszerelést vizsgálják és nem a szellemet.

Az iskola élete manapság túlságosan a nyilvánosság előtt folyik, úgy, mint a futballmérkőzés vagy az ökölvívómmá. S a hivatalosok szinte

pontozásszerűen mérik az eredményt a statisztikák rovataiban. Az eredménynek jónak kell lennie! Ennek pedig az a következménye, hogy az iskola szentélye a kalmárkodás házává kezd válni. Bevonulnak oda is az eddig csak a kereskedelemből ismert módszerek: az önreklám, a kirakatrendezés és a csomagolás művészete. S ez néha még a hozzáértőket is megtéveszti.

Ehhez keveset ért a piarista iskola, sőt baja, hogy néha annyit sem törődik a külsőségekkel, amennyit a becsületes munka mindig megérdemel. Még saját értékeinek útját is bizonyos részvétlenséggel nézi (ebben is mennyire magyar szerzet!) és senkiből sem siet „nagy embert“ csinálni.

Bizonyos ridegséget is szemére szoktak vetni. A piarista rend a barokk-világban születik, de keveset vett föl magába a barokkból. Hacsak a Pázmány-féle barokkra nem gondolunk, mely férfias keménység, egészség, erő és nem „udvari“ világ. Sőt, néha nevükkel ellentétben mintha nem is mutatkoznának „kegyes“ atyáknak a piaristák. Különösen azoknak a szemében nem, akik a magyar papban a francia regények szalon-abbé típusát keresik.

A magyar piaristából bizony hiányzik mindenfajta kenetesség, búbjosság. Amint a magyar piarista szellemi gyomra nem veszi be a beteges irodalmi stílust, vallásossága sem édeskés, hazafisága nem sallangos és valláspótló, nevelése pedig nem nagybácsiskodó. Tiszteli a gyermeket, de tudja, hogy a férfi a cél. Gyermeket nevel. Ezt nem felejtí el, de magát következetesen férfinevelőnek vallja.

Ilyen elvek szerint nevelni talán dicsőség, de ilyen elveket vállalni terhes örökség és mellettük kirtartani inkább a népszerűtlenség, mint a népszerűség forrása lehet. A piarista gondolkodás valóban nem devalválódó és alkalmazkodó korok számára való, inkább akar örök iskola lenni, mint divatos iskolává válni. Különböztet a haladás szelleme és az alkalmazkodás között. Az előbbit vállalja, az utóbbit visszautasítja. Tudja, hogy a túlságosan becsületes embernek nincsen mindig keletje, de mindig van jövője.

Vájjon minden piarista eleven példatára azoknak a szellemi jegyeknek, melyekről eddig szó volt? Aligha. Sőt a rendi szellem az egyéniséget mindenképpen óvja tagjaiban. Hiszen egy tanítórend nem érhetné el célját, ha tagjainak kedélyét is uniformizálná. Ezért oly szembeszökő az egyéniség szabad érvényesülése a piarista világban. A tipológia teljes példatárát lehetne összeállítani a rendi névtárból.

Tudományos felfogásban is bizonyos nemes szabadságot élvez a piarista. A rendi szellem nem rak szemellenzót azokra, akik az igazságot keresik; néha nemcsak előre, hanem körül is kell néznie a tudomány és az életnevelés emberének. Rövid pórázsal nem lehet messze jutni, ezt tudnia kell annak, aki az életre nevel. Ezért fel kell találnia magát akkor is, ha eligazító paragrafus nélkül kell cselekednie. „Mitte sapientem, et nihil ei dixeris“. (Küldd el mint bölcslet és ne mondj neki semmit!) — ez az elv nincs beleírva a piarista konstitúciókba, de állandóan alkalmazza a piarista gyakorlat.

A piaristák nevelésének további jellegzetes vonása, hogy nincs benne semmi kasztszerű, elkülönítő, „hangsúlyozottan“ különös, mellyel neveltjeiket maguknak akarnák lefoglalni, szinte bélyeggel megjelölni. Amit adnak, az inkább egészséges, normális, mindenkinek való és éppen ez által válik hamisítatlanul katolikussá. Szinte a jellegtelenység a jellege, mint a jó stílusnak, mely akkor tökéletes és utánozhatatlan, ha nem ütközünk folyton bele.

Építkezésükben sincs „rendi stílus“. A rend születése idején a barokk dívik, de egy középkori templom lesz az anyaház temploma. A piaristák beköltöznek pálosok elhagyott kolostorába, de tudnak otthont teremteni kaszárnyaépületekből is. Ha pedig építenek, legtermészetesebbnek tartják, hogy épületük a mai szellemet fejezze ki.

Bár „saját“ ájtatosságot nem igyekeznek kialakítani, mégsem tudnak ellenni saját imakönyv nélkül. Sietnek tehát megírni az egyház egyetemes imakincséből a nekik való imádságos könyvet, melyből egymagából meg lehet ismerni a piarista lelkiséget, — és ez a könyv csakhamar az egész ország imakönyve lesz.

Mi a piarista jelleg, ami ezekben a mozzanatokban megnyilvánul? Eklekticizmusnak is nevezhetnők: mindenből a legjobbat, a legtermészetesebbet, a legegészségesebbet. Inkább szolgáljuk a nagyokat, mint betegeken és mindenáron egyénieskedjünk. Ez is piarista elv. És még van valami, ami sajátosan piarista. A szem, mely a jót biztosan felismeri és az apostoli szándék, melynek nem célja, hogy elkülönüljön, hanem hogy mindenkié lehessen.

Nem „elefántcsonttoronyban“ ül a piarista. Rendházaik csak házak, melyek néha alig különböznek a többtől külsőleg. Ott vannak a város kellő közepén, mint az első is, az anyaház, a római S. Pantaleone, mely még ma is egy lüktető főút vonalán fekszik. Nem is nézi a piarista egy nagy rendháznak a világot s mikor nevel, különböztetni tud a szerzetes és világi ember helyzete és igényei között. De a „tanár urak“ alapítottak Oltáregyesületeket, katolikus köröket, ők honosították meg nálunk a katolikus legényegyesületeket, közülük került ki a szegedi tanyavilág vándorapostola, ők írták az első katolikus szellemű irodalomtörténetet, a legjobb imakönyvet és hittankönyveket, az első nagy magyar dogmatikát, ők teremtették meg a magyar arculatú bensőséges cserkésztypust, ők közülük került ki, mint legfrissebb hajtás, a szegedi szegénynegyedek „talpas“ cserkészinek szociális lelkű megszervezője.

Mindezek talán nem is általánosan ismert tények, mert a piarista azt tartja fontosnak, hogy a jó terjedjen és nem azt, hogy neki tulajdonítsák.

Ebben a szellemben működik a Rend már negyedfélszázad óta s itthon a magyar földön háromszáz éve. Helyesen járt-e el? Vizsgálgatás és bizonyítás helyett most csak utaljunk arra, amit tanítványaiban ért el. Hogy kiből mi lesz, az nem csupán az iskola és a nevelők érdeme, de vájjon merő véletlen-e, hogy a piarista iskola sokszáz nagynevű tanítványai között megtaláljuk Széchenyi, Kossuth, Deák, Vörösmarty, Petőfi, Ady, Prohászka, Katona, Madách, Herczeg, Toldy, Péterfy, Semmelweis és Eötvös Lóránt nevét is?

Kalazanci Szent József rendje jelmondatául ezt választotta: „Ad maius pietatis incrementum“. Igazán szükség volt erre a programra, a kegyeletes, áhitatos lelküiét ápolására akkor, mikor a piaristák első rajai megindultak Közép-Európa országai felé, ahol akkor a harmincéves háború dúlt. Szükség volt erre a programra nálunk is, ahol „vadul és paraszti módra felnőtt“ ifjúságot bíztak a kezükre. Szolgálták is hűségesen ezt az eszményt és magukat is szívesen nevezték „kegyes oskolabéli szerzetes“-éknek. De ha visszapillantunk elmúlt hazai háromszáz esztendőjükre, észre kell vennünk, hogy a rendalapító tételes programján kívül még egy eszményt szolgáltak változatlan hűséggel: az ő háromszáz évük az igazság önzetlen szolgálata is egyben. A bókoló barokkban, a finomkodó rokokó idején, II. József hűvös évtizede alatt, a nemzeti reformok lendületében, az elnyomás éveiben, a liberalizmus delelőjén, Trianon nyomorúságos megalázottságában, az elmúlt másfél évtized pedagógiai kísérletezéseinek idején egyformán a változatlan igazságra és a becsületes munkára függesztették szemüket s mindig merték vállalni ezeknek az érdekében az áldozatot, akár az átmeneti népszerűtlenség árán is.

MEGYER JÓZSEF